

Hypermoderne progressieve sociale politiek

Beschouwingen naar aanleiding van een Sienjaal

◆ Ronny Lippens

Hoe zou een progressieve sociale agenda onder hypermoderne condities georiënteerd moeten worden? Dat is het thema van deze tekst.

1. Een progressieve sociale agenda?

De dagen toen politici én academici er vanuit gingen dat een progressieve sociale politiek, althans in onze Westerse democratieën, geconstrueerd zou kunnen worden óp, of gevonden ín de erfenis van Keynes' na-oorlogse programma, zijn voorbij. Toen leek alles nog stabiel. De Staat was er blijkbaar om de politiek te organiseren die er, op zijn beurt, leek in te slagen de economische productie- en consumptiecyclus te reproduceren, en er dus ook in slaagde het maatschappelijke en culturele leven binnen de imaginaire grenzen van de natie-staat te binden. Dat was zowat de algemene idee. Dat waren de vrij algemeen gekoesterde illusies. Men hoefde natuurlijk niet akkoord te gaan met hetgeen in de statelijke corridors aan progressiviteit, of gewoonweg aan sociale politiek, werd geproduceerd. En uiteraard kon men trachten om allerlei progressiefs gedaan te krijgen gebruik makende van allerlei bronnen uit allerlei afgelegen en zogenaamd ongekoloniseerde maatschappelijke en culturele uithoeken. Maar de algemene, diepgewortelde en wijdverbreide assumptie kwam al te vaak neer op het geloof dat er uiteindelijk progressieve zaken

op poten gezet konden worden érgens in die natuurlijke, authentische sfeer die men "samenleving" bleek te noemen, en waarvan men de grenzen als vrij stabiel vermoedde. Deze grenzen zouden de grenzen van de natie-staat zijn, zo nam men aan (alhoewel er eigenlijk bijzonder weinig mensen bij stilstonden). Ook progressieven schenen toen aan te nemen dat dit ding, "samenleving", in zijn volle vernaculaire authenticiteit, de plaats of de ruimte was om bronnen voor progressiviteit aan te boren, en om deze bronnen in de gewenste vorm en richting te kneden.

Het lijkt er steeds meer op dat deze gelukkige dagen van illusies afgelopen zijn. Nu, in het hedendaagse, op het ogenblik dat de mondiale jagganath komt aanbuleren, verpulveren al deze illusies één voor één in de onzekerheden van een losgeslagen hypermoderniteit. We verliezen onze illusies van stabiliteit; we verliezen onze illusies van voorspelbaarheid. We verliezen onze hoop dat de wereld beter kan worden gemaakt. Deze illusies verdwenen gelijk met het verlies van de natie-staat, en het lijkt erop dat niets ze nog kan terugbrengen. De zekerheden die we hier en daar nog koesteren blijken nog slechts imaginaire

schimmen te zijn temidden van een zee van hypermoderne contingente onzekerheden. Met andere woorden, alles wat vast was of leek, verdamt nu in de lucht. "All that is solid melts into air" (Berman, 1983).

2. De zeeën van globalisering

Sociale politiek verzuipt in de zeeën van globalisering. Nu is globalisering niets nieuws: het globaliseringsproces houdt al enkele eeuwen aan. Zo'n vijftal eeuwen reeds is de wereld het theater voor een steeds expanderende globalisering van Westers kapitaal én Westers kapitalisme. De wereld draait al die tijd al op de ritmes van een kapitalistische accumulatiedynamiek, en vaak van brute macht, die werden uitgezonden vanuit de centrale kernen van het economisch wereld-systeem. De wereld heeft al die tijd verschrikkelijke taferelen gekend; taferelen van onderwerping, van kolonisering, van proletarisering en van zuivere plunder, die zich steeds op specifieke plaatsen bleken te effectueren. De wereld is al die tijd al de ruimte geweest waarin surplus van specifieke plaatsen naar andere werd gedraineerd. De wereld is, kortom, altijd al de plaats van een wereld-systemische dynamiek en praxis geweest waarbij de Enen dreven op de uitbuiting van Anderen, waarbij het kapitalistische centrum teerde op de productie in de periferie.

Nu doet men er goed aan deze mondiale afhankelijkheidsverhoudingen niet te beschrijven als een éénrichtingsdynamiek van surplusextractie waarbij een scherp te onderscheiden, monolithisch centrum een evenzeer te onderscheiden en monolitische periferie uitbuit. Dit zou natuurlijk een té eenvoudige weergave zijn van wat er historisch over mondiale uitbuiting gezegd zou kunnen worden. Maar misschien kunnen we de historische afhankelijkheidsdynamiek nog steeds representeren aan de hand van André Gunder Franks oude satellietmetafoer. Frank (1967) trachtte deze dynamiek immers voor te stellen als een complexe set van steeds prolifererende centrale extractoren, die — door middel van proletarisering, semi-proletarisering, marktmechanismen, of simpelweg door brute dwang — surplus draineerden vanuit eveneens

steeds prolifererende satellieten. Historische afhankelijkheidsverhoudingen zijn dus eerder te begrijpen als ingebed in een expanderende constellatie van extractieve kernen of centra en gedraineerde periferische satellieten waarin, op hun beurt, nieuwe kernen kristalliseerden door verdere extracties uit de omliggende periferie, enzovoort. Alhoewel Franks originele dependentiethese later vaak bekritiseerd is geworden, en ook gewijzigd is geworden in en door het werk van een reeks wereld-systeem analisten die bijvoorbeeld met het begrip "semi-periferie" getracht hebben het model een meer dynamisch karakter te geven, tóch blijft een fundamentele conclusie uit de dependentietheorie zich handhaven: sinds een nu toch al eeuwenlange tijd kan er geen sprake meer zijn van vernaculaire authenticiteit. Wát en hoé we produceren en ervaren wortelt in condities, in andere plaatsen, en vice versa. Wat Anderen produceren en ervaren wortelt in condities alhier. Ginds heeft globalisering tot op heden voornamelijk slechts verlies en destructie, door krachten buiten elke controle van de slachtoffers, teweeggebracht. Hier, in de (nog steeds) centrale regio's van deze planeet, hebben periodische golven van surplusextractie en -drainage geleidelijk aan een gevoel van controle en beheersing versterkt en gereproduceerd, een arrogante illusie van onafhankelijkheid en heerschappij, en een diepe culturele idéé fixe met betrekking tot de noodzaak van en de mogelijkheid tot zelfdeterminatie. Hier dus, in de kernen van het kapitalistische wereld-systeem, kristalliseerde de diepe assumptie dat het sociale het product was van hetgeen de producenten, "in hun samenlevingen", produceerden, gebruik makend van de in deze "samenlevingen" beschikbare bronnen. Dit omzeggens onverwoestbare culturele gevoel klonterde, met andere woorden, rond de assumptie dat het maatschappelijke wordt geproduceerd in en door de strijd die mensen "in hun samenlevingen", onderling zouden uitvechten rond de productie, distributie en redistributie van zogenaamde vernaculaire, authentieke bronnen en producten.

De Anderen hebben waarschijnlijk steeds al beseft dat dit een groteske assumptie was. Deze Anderen hebben vermoedelijk ervaren, gedurende

de ongeveer vijf voorbije eeuwen, dat de condities voor de productie, distributie en redistributie van om het even welke bron — van om het even welke ervaring, tout court — tot op grote hoogte elders (Elders) gesitueerd zijn. Vanuit hun perspectief hebben die Anderen steeds al geweten dat deze condities grotendeels gesitueerd waren in al deze ruimtes waar het door hen geproduceerde surplus, al die tijd al, naar toe vloede. Dit wil zeggen, in al deze ruimtes van de planeet die werden (en worden) bevolkt door mensen die blijken aan te nemen dat de condities voor productie, distributie en redistributie een vernaculaire oorsprong hebben. Hier zijn inderdaad velen vergeten dat deze condities grotendeels elders (Elders) werden geproduceerd. De diepgewortelde arrogante illusie van authenticiteit, heerschappij en zelf-determinering heeft vermoedelijk velen verhinderd om zich dit te realiseren. Nu staat deze illusie evenwel op het punt om als een zeepbel uit elkaar te spatten. Maar het heeft wel een tijdje geduurd voor dit ontzuucht(en)de besef doorbrak.

3. Flexibiliteiten

Sinds enkele decennia nu toch reeds worden immers een aantal zekerheden op losse schroeven gezet. Fordistische productie, en Fordistisch-Keynesiaanse regulering worden geleidelijk uitgedomd, althans in onze Westerse democratieën. Fordistische productiviteit botste aan het begin van de jaren zeventig op consumptielimieten op het ogenblik dat centrale consumptiemarkten tevens werden overstelpt met scherp concurrentiële goederen uit een aantal specifieke regio's, zoals de vier Zuid-Oostaziatische tijgers en Japan. Deze slaagden erin een "politics of austerity" aan een sterk verhoogde productiviteit én aan op de wereldmarkt concurrentiële prijzen te koppelen. Delocalisering van arbeidsintensieve productie vanuit Westerse centrale regio's was er het gevolg van, evenals een toegenomen en verscherpte competitie door technologische vernieuwing. Deze evolutie creëerde een brede voorwaardenbodem waarop een flexibele productie-, consumptie- en regulatiewijze kon gedijen die zich overigens, op haar beurt, kon reproduceren in een groeiende elitaire JIT-cultuur van life-styling (JIT: Just in

Time).

Bovendien opende zich, vanaf het begin van de jaren zeventig, en zeker vanaf de verbreking van de Bretton Woods akkoorden, een quasi-ongelimiteerde ruimte voor JIT-investeringen en speculatie; een ruimte die werd gevuld tegen een duizelingwekkend tempo. Terwijl de risico's voor productieve investeringen toenamen, stroomden ontzaglijke volumes speculatief kapitaal deze JIT-ruimte binnen, ongebonden, en vrij kolkend in een door en door geglobaliseerde financiële hyperspace. In deze hyperspace worden middelen verhinderd zich om te zetten in productieve investeringen, terwijl winsten worden gegenereerd en verliezen geleden in een zee van paniek, waarbij staatsregulering en financiële politiek nog slechts als de schaduwen van vroegere illusies rondrijven. Dit is, tot op vrij hoge hoogte, de nieuwe, hypermoderne ondernemingscultuur: het is een vrijwel ongelimiteerde stroom van convergerende en divergerende strategieën en reguleringen, van exclusies en van controles, van flexibele regels en flexibele transgressies. Het is de drang en de terreur van de hypermoderne JIT-ervaring. Het is één met de meer algemene gestrategiseerde en strategiserende cultuur van risico-calculatie en risico-beheersing waarin de mondiale centra zijn gegleden. Het is de ervaring van hypermoderne zorgen en angsten. Het is de ervaring van hypermoderne verlangens en verrukkingen. Het is het kenmerk van een tijdperk dat zich van stabiele zekerheden aan het losrukken is. Het is de nieuwe cultuur van een nieuw tijdperk waarin Kapitaal zich van Arbeid aan het brvrijden is, en waarin de Staat geleidelijk aan zijn functie verliest als de lokatie waarin productie en reproductie worden georganiseerd. De Staat is, onder hyper-moderne condities, aan het verworden tot slechts één van de geleidelijk defixerende en fragmenterende arena's waarin zich flexibele reguleringen en controles effectueren, waarin flexibele strategieën van exclusies en inclusies worden geïmplementeerd met onvoorspelbare en/of onbekende gevolgen.

Volgens een aantal toonaangevende wereld-systeem analisten is de kapitalistische wereld-economie, vanaf ongeveer 1970, in een

transitiefase gedreven. De uiteindelijke uitkomst van deze fase kan op geen enkele manier voorspeld worden. De oude historische quasi-systemische dynamiek waardoor het wereldkapitalistisch systeem werd gereproduceerd door middel van successieve expanderende golven van (semi-)proletarisering en commodificering, bijna steeds resulterend in een éénrichtingsdrainage, lijkt, in het hypermoderne, niet meer tot de mogelijkheden te behoren aangezien het mondiale landschap reeds volkomen geproletariseerd en hypergecommodificeerd is geraakt. Kapitalistische accumulatie dient nu geproduceerd en gereproduceerd te worden in en door ongefixeerde strategieën van flexibele investering, speculatie, exclusie, inclusie, transgressie en regulering. Dat is de reden waarom de hedendaagse mondiale economie, zoals men soms wel eens stelt, in een chaotische fase is beland, en waarom processen van productie en reproductie zich niet meer laten representeren aan de hand van de voorheen zo gekoesterde vaste schema's en stabiele "wetten". Terwijl de gekende stabiele en stabiliserende lokaties van sociale regulering afkalven, en in een fase waarin er zich geen nieuwe stabiele en stabiliserende lokaties lijken aan te dienen, kunnen we de wereld wellicht nog het best omschrijven als een exponentieel prolifererende massa van flexibele strategieën, fragmenterende micropolitiek en gedecentreerde transgressies, alle op hun beurt opnieuw opties producerend voor verdere flexibele accumulatie.

Deze nieuwe mondiale conditie van strategische reflexiviteit en van gelokaliseerde, gedecentreerde strijd, lijkt op dit ogenblik al tot diep in de alledaagse maatschappelijke en culturele dimensie, in het everyday life van elke dag, te zijn doorgedrongen. Dit is vooral het geval, zo lijkt het, in de Westerse democratische ruimtes waarin de oude centrale en publieke ruimtes afbrokkelen, waarin oude zekerheden smelten als sneeuw voor de zon, waarin strategische reflexiviteit zich in elke capillaire uithoek van het maatschappelijke aan het boren is. En waarin, nog tijdens het Keynesiaanse experiment zélf, divergerende en prolifererende noden en behoeften, steeds uitzaaiende verlangens, steeds toenemende

Rechten en Normen, steeds uitdeinende transgressies, al die tijd hebben gefloreerd.

4. Radicale democratie?

Keren we terug naar onze oorspronkelijke vraag: gegeven de bovengeschetste hypermoderne conditie, hoe dient progressieve sociale politiek georiënteerd te worden? Welk lijden verdient progressieve aandacht? Naar welke stem moet geluisterd worden? Dit zijn alle vragen die dringend op antwoord wachten in een tijdperk waarin de enige zekerheid lijkt te cirkelen rond de ongefixeerdheid van een ambivalente hypermoderniteit. Deze vragen zijn de laatste jaren dan ook wanhopig komen opborrelen vanuit de cynische en vaak nihilistische diepten waarin ze, in een postmodern moment, werden verdrukt. Het zijn eigenlijk ook vragen die aan bod zijn gekomen in *Het Sienjaal* van Coppieters en De Batselier.

Het loont de moeite nog even bij dat *Sienjaal* stil te staan, aangezien het expliciet verwijst naar processen van globalisering, en aangezien het wanhopig lijkt te zoeken naar antwoorden op de vraag die ook hier centraal staat. *Het Sienjaal* koestert bovendien een aantal tegensystemische ambities, vooral in die momenten wanneer het — niet gespeend van enig voluntarisme — oproept de mondiale hypercompetitie stop te zetten, en wanneer het alle beschikbare krachten wil verzamelen tegen de blijkbaar eindeloze en gemondialiseerde spiraal van uitbuiting en uitsluiting. In zekere zin staat *Het Sienjaal* ook voor een poging om, voorbij een eenvoudige strategie van rechtenarticulatie, voorbij een eenvoudige politics of difference, een vrij coherent project te formuleren rond een centraal thema; een thema waarvan *Het Sienjaal* aanneemt dat het de ruimte levert voor een tegen-systemische articulatie. Net zoals de auteurs van *Het Sienjaal* er lijken vanuit te gaan dat er zoiets zou bestaan als "Het Globaliserende Kapitaal", dat zou "Fragmenteren", lijken ze aan te nemen dat er een "Contractuele Strategie" is die het "Essentiële Kwaad" kan bezweren. Er is, volgens de auteurs, een afgelijnd en centraal probleem, en er is dus ook een afgelijnde centrale oplossing.

Het Sienjaal richt zich voornamelijk tot Vlaamse

politici en representanten van de zogenaamde nieuwe sociale bewegingen. De kern van de boodschap die *Het Sienjaal* lijkt uit te dragen is eigenlijk een oproep om te durven vastgeroeste zekerheden en gekoesterde affecties op te geven, en om te reflecteren over meer coöperatieve strategieën tegen de hedendaagse fragmenterende stroom in. Krampachtig vasthouden aan voorbijgestreefde strohalmen is daarbij uit den boze, en zal vermoedelijk de dominerende centrifugale dynamiek in het hedendaagse globaliserende tijdperk reproduceren. Om het tij te keren moet het dus anders, namelijk door het bundelen van krachten; daarbij diversiteit respecterend, jawel, maar toch samenwerkend, ondanks enig tautologisme dat hier dan maar voor lief wordt genomen. Alleen deze strategie zal uiteindelijk bijdragen tot het stopzetten van desolidariseringsprocessen en van extremismen.

Aangezien de hedendaagse globalisering van kapitaal de kern van de analyse levert, ligt, voor de auteurs van *Het Sienjaal*, en grotendeels in navolging van de Groep van Lissabon (1993), een oplossing in de democratisering van dit globaliserende kapitaal. Controle over dit kapitaal en kapitaalsstromen moet worden betracht, zelfs indien zou blijken dat een geringere welvaart — als gevolg van kapitaalsvlucht en desinvestering — er op langere termijn het gevolg van zou zijn. Het uiteindelijke doel van *Het Sienjaal* is overigens niet welvaart, maar duurzame ontwikkeling. Duurzame ontwikkeling knoopt sociale en ecologische doelen aan elkaar. Aangezien de wereld nu al tegen ecologische limieten aan het opbotsen is, heeft het geen enkele zin te hopen op de handhaving van het huidige Westerse welvaartsniveau. Minstens een substantieel deel van deze Westerse welvaart zal daaren-tegen gebruikt moeten worden voor de mondiale redistributie van welvaart, en, indirect, van ecologische duurzaamheid. Al hetgeen dergelijke duurzame ontwikkeling ondersteunt is toe te juichen, en lokale progressieven worden opgeroepen aan dit mondiale project mee te werken. Ook al omdat de brutale en hypercompetitieve jacht op puur materialistisch gewin om ethische en ecologische redenen stopgezet moet worden, en ook gewoon omdat het op lange termijn weinig zal bijbrengen, en als een

boomerang op de brutale hoofden zal terechtkomen.

Wat *Het Sienjaal* dan voorstelt is opnieuw grotendeels gebaseerd op het rapport van de Groep van Lissabon. In het raamwerk van een nieuwe globale strategie naar duurzame ontwikkeling dient een reeks contracten afgesloten te worden. De strategie van *Het Sienjaal* is er dus één naar (maar ook: van) gecontractualiseerde solidariteit. Het gaat, zoals inmiddels al vrij goed bekend is geworden, om contracten over ecologische solidariteit, economische solidariteit, sociale solidariteit, en culturele solidariteit. Een laatste contract, dat over globale of mondiale solidariteit, sluit het geheel af, en fungeert eigenlijk als het sluitstuk van de reeks: zonder reële en effectieve solidariteit met de gedepriveerde regio's van deze planeet — namelijk deze die zijn ondergedompeld in uitbuiting, honger, wanhoop en oorlog — ziet ons eigen lot er uiteindelijk ook niet al te schitterend uit. Dit betekent dat we uiteindelijk hier er beter ook zouden beginnen aan te denken om deze Anderen op een grote schaal te ondersteunen. Dit zal wellicht pijn doen, maar er is geen alternatief. Om het met de woorden van *Het Sienjaal* te zeggen: Noord en Zuid, Oost en West zullen samen ontwikkelen, of samen ondergaan; we zijn interdependent.

Het Sienjaal werd gepresenteerd als een radicaal democratisch project, hoewel het eigenlijk niet is geïnspireerd door post-marxistische noch post-structuralistische stellingen zoals bijvoorbeeld die in het radicale werk van Laclau en Mouffe (1985) werden ontwikkeld. Dit werk heeft een tijd geleden een flinke storm in de progressieve sociale theorie en praxis ontketend door het onder meer te hebben over de "onmogelijkheid van samenleven", en door bronnen voor progressieve hoop te onderkennen in een soort van Foucaultiaans geprolifereerd en prolifererend, gedecentreerd en decentrerend verzet. Laclau en Mouffe onderkenden, in tegenstelling tot een hele reeks sluitende strategieën en projecten, een hoopvolle bevrijdende stroom in precies het hypermoderne proces van fragmentering en decentring. De radicaal-democratische strategie

van Laclau en Mouffe impliceerde eigenlijk dat het, in het hedendaagse gekriskras van geconstrueerde differenties en van geconstrueerde identiteiten, nooit vast en helder in de sterren geschreven staat wie eigenlijk de Ander zou zijn, noch wie Wij eigenlijk Zelf zouden zijn. Voor hen staat het niet vast wát, wélk en waar zogenaamde essentiële, universele machtscentra te vinden zijn, en wéke progressieve strategie er dus een centrale plaats kan innemen.

Het Sienjaal heeft het dus niet over dát soort van radicale democratie. Het heeft een meer inclusieve, recentrerende, en reconstructieve doelstelling voor ogen. *Het Sienjaal* neemt aan dat er érgens een ruimte (denkbaar) is, een centrale en ondeelbare ruimte waarin tegensystemische krachten kúnnen en móeten verzamelen. Er moet érgens een geciviliseerde en voor progressieven onontwijkbare ruimte (denkbaar) zijn, zo wordt aangenomen, die is beladen met een immanente betekenis waar progressieven gewoonweg niet naast kunnen kijken. Het wekt eigenlijk verbazing dat dergelijke assumpties onder progressieven nog steeds zulke diepe wortels hebben, temidden van uitgekristalliseerde hypermoderne ambivalenties, en na enkele decennia van fragmenterende “identity politics” en van contractieve “politics of difference”. Het ware wellicht meer terecht er vanuit te gaan dat er niet zo’n essentiële, universele progressieve ruimte (denkbaar) is, en dat er dus géén essentieel en centraal object van kritiek te deconstrueren valt. Dergelijke assumptie zal in het hypermoderne uiteindelijk minder exclusies genereren en uit de maatschappelijke ambivalenties uiteindelijk méér bronnen voor progressieve hoop weten te puren en te mobiliseren dan een “gesloten” strategie opgebouwd rond een imaginaire essentie. Een hypermoderne progressieve strategie houdt precies rekening met dispaaraat verzet, in het besef dat de wereld wordt geproduceerd in en door een ongelimiteerd spectrum van vaak incommensurabele praktijken. Zich een gezamenlijke progressieve ruimte voorstellen impliceert altijd het voorstellen van contextueel steeds wisselende ambivalente winsten en verliezen. Zich een gezamenlijke progressieve ruimte voorstellen impliceert steeds en

onvermijdelijk het voorstellen van te respecteren differenties en van na te streven identiteiten, van te deconstrueren differenties en van verdrukkende identiteiten. Zich een gezamenlijke progressieve ruimte voorstellen is een permanent negotiatie- en deliberatieproces.

Het Sienjaal is er, zoals al duidelijk is geworden, niet in geslaagd de politiek noch de civil society te mobiliseren. De politieke wereld heeft het expliciet opzij geschoven, terwijl, in de civil society, bepaalde fracties uit de zogenaamde “knowledge class” niet hebben zitten wachten op de sirenezang van *Het Sienjaal* om allerlei initiatieven te ontplooiën, globale en lokale (glocale !) solidariteit practiserend, met de moed der wanhoop.

Zoals het stemmen onder hypermoderne condities vaak vergaat is ook de zang van het signaal momenteel ongefixeerd aan het kolken in de vloeiende nomadische ruimtes van het hedendaagse, niet in staat om zich ook maar érgens te ankeren. Het lijkt er op alsof de sirenen van *Het Sienjaal* op een vrij onzachte manier aan het leren zijn, zoals vele Anderen het vóór hen hebben geleerd, dat in het nomadische hypermoderne er slechts enkelen zitten te luisteren naar hun gezangen; slechts enkelen zijn bereid om hun Waarheden te accepteren; slechts enkelen zijn bereid om hún taal te spreken terwijl ze praktiseren wat ze sowieso al aan het praktiseren zijn. Hoé zullen die contracten worden afgesloten? Hoe zal het Mondiaal Kapitaal (maar hier opnieuw: wie? waar?) ervan overtuigd raken om deze strategie van gecontractualiseerde solidariteit te vervoegen? Door brute macht (wie? waar?)? Indien ja, hebben wij (wij? wie en waar is “wij”?) gelijk, en zijn de anderen (de Anderen) verkeerd (de Anderen? wie en waar zijn de Anderen?). Wie is de eerste om in te leveren voor de Ander? Zijn het diegenen die erover kunnen spreken en schrijven, of zullen het diegenen zijn die, temidden van hypermoderne angsten en onzekerheden, onderdak zoeken in een stuk of wat imaginaire schuilkelders? Waar zijn dan de harde rotsen, waar is dan de vruchtbare grond waarin *Het Sienjaal* kan ankeren?

Dit soort vragen heeft waarschijnlijk ook de

auteurs van *Het Sienjaal* hoofdbrekens bezorgd, aangezien ze, wanhopig, op zoek zijn gegaan naar één of andere constructie die als uitvalsbasis voor hun project zou kunnen dienen. Het lijkt erop dat deze constructie hebben gevonden in een soort van Verlicht Vlaams nationalisme waarvan wordt gehoopt dat het een laatste strohalm kan leveren waaraan men zich kan vastklampen. Dergelijk nationalisme dient dan een soort van nestwarme affectie te verschaffen die broodnodig is om een open en naar mondiale Anderen gericht oog mogelijk te maken. Het oude adagium "Men kan alleen maar de Anderen respecteren wanneer men eerst Zichzelf respecteert" wordt hier, alhoewel opgepoetst, van de zolder gehaald en in de radicaal democratische progressieve strategie ingepast. Gevreesd kan evenwel worden dat deze assumptie — of deze strategie — uiteindelijk slechts de in de hypermoderniteit dominante logic van desintegratie, fragmentering en decentrerung zal weten te reproduceren. Vermoedelijk zal een dergelijke strategie er slechts in slagen een aantal uitsluitende effecten te produceren, precies op een ogenblik waarop Anderen, in sommige verre streken, zich beginnen af te vragen of gecontractualiseerde solidariteit wel zo noodzakelijk is, vermits de huidige mondiale ontwikkelingen in en van het wereldkapitalisme er wonderwel in blijken te slagen om de Westerse arrogantie in de oude centrale regio's stukje bij beetje te breken. Ook *Het Sienjaal* zit dus vast in de diepe hypermoderne ambivalentie, zonder vast centrum in zicht.

5. Vastgeklemd in hypermoderne ambivalenties

Ook *Het Sienjaal* zit vast in het ambivalente hedendaagse dat wordt gekenmerkt door diepe onzekerheden en een immer prolifererende stroom van stemmen die, op hun beurt, immer reflexiever en strategischer spreken, smekend én dreigend, controlerend én vluchtend. De hypermoderne globale context van "interconnectedness" en interdependentie genereert immers strategische reflexiviteit, en, dus, fragmentering en decentrerung. Oude en veronderstelde onverwoestbare (imaginaire) gemeenschappen (imagined communities; zie, in een context van nationalisme: Anderson, 1983)

verbrokken, oude centra en oude referentiepunten breken af, worden aan flarden gescheurd en ingepast in een ongelimiteerde reeks labiele reconstructies, en dit in grote mate op een onvoorspelbare wijze. Oude en als stabiel geassumeerde identiteiten versplinteren en worden gedeconstrueerd, om nadien in een ongelimiteerde reeks andere te worden gereconstrueerd, grotendeels op onvoorspelbare wijze (Calhoun, 1995, 162 e.v.). Individuele zelden versplinteren, haken zich onvoorspelbaar en vloeiend reflexief in een reeks identitaire constructies in, proberen ze uit, verbreken ze nadien, op zoek naar nieuwe identitaire strohalmen. Individuen produceren en hanteren discursieve constructies, deconstrueren er andere, om ze nadien op te geven voor nieuwe, of om een aantal specifieke uit de immer prolifererende hypermoderne discursieve stroom te articuleren. Deze hypermoderne "habitus" van identity-hopping, van JIT-ting identiteiten, maakt van het hypermoderne een onvoorspelbare stroom. Men kan steeds minder voorspellen wie zich onder welke omstandigheden welke identiteit zal aanmeten, en in welke discours ze zal inhaken, en waarom. Dit is één hypermoderne stroom die er op heden wellicht al in geslaagd is de alledaagse ervaring te doordringen.

Maar er is ook nog een andere, en eigenlijk aan de eerste tegengestelde hypermoderne stroom te onderkennen. Dit is een stroom die tijdelijke contracties produceert, die betekenis fixeert, die imaginaire energien begrenst en stolt, die inclusieve en exclusieve gemeenschappen kneedt. Deze contractieve en defensieve stroom is vermoedelijk ook reeds tot in de fijnste capillaire vezels van de alledaagse ervaring doorgesijpeld.

Beide stromen uit en in de alledaagse hypermoderne ervaring, de JIT-vloeibare stroom en de contractieve en fixerende stroom, reflecteren ze als het ware de kolkende globaliserende ontwikkelingen. Deze klusteren op bepaalde plaatsen energieën in defensieve imaginaire constructies en lokaties (in nationalisme bijvoorbeeld), terwijl ze deze op andere plaatsen verbrijzelen. Ze genereren centrifugale dynamieken op de éne plaats, terwijl ze energetische stromen fixeren op andere plaatsen. Beide processen doen zich overigens ook vaak tegelijkertijd en op dezelfde plaats voor:

decentrerende contracties, of contractieve decentring dus, als het ware. Dit alles maakt van het hypermoderne een ambivalente stroom, met risico als bindende metafoer en immer aanwezige signifier. Risico is dan het resultaat van fragmentering, van decentrering, van contracties, van de ongelimiteerde inclusies en exclusies die het ongefixeerde karakter van de hypermoderniteit uitmaken. Risico is wat uit de hypermoderne ambivalentie stroomt, en risico is wat deze ambivalentie reproduceert.

Ambivalentie is wat vloeit uit al deze contexten waarin stabiele zekerheden zijn vergaan, ten prooi gevallen aan ongelimiteerde deconstructies en reconstructies, vanuit ongelimiteerde deconstructies en reconstructies. Betekenis defixeert steeds meer, en wanneer er dan tóch betekenis wordt geconcentreerd, wanneer er dan tóch centra worden geconstrueerd, wanneer er dan toch gemeenschappen worden verbeeld, wanneer er grenzen worden getrokken (wanneer er dus inclusies en exclusies plaatsgrijpen), dan lijkt het veelal op vrij kortstondige en fragiele constructies uit te draaien. Net zoals de globaliserende multi-centrale politieke economie, net zoals de centrifugale de/re/nationalisering van het hedendaagse, is ook de alledaagse ervaring ongefixeerd en instabiel, drijvend op angsten en onzekerheden, in en tussen melancholische strohalmen. Ambivalentie is wat vloeit uit de aanhoudende constructies en deconstructies van deze strohalmen. Ambivalentie is wat druipt van de ontredde die wordt veroorzaakt wanneer, in een constructief moment, in een inclusieve poging, onvermijdelijk ook wordt gedeconstrueerd, en buitengesloten. Ambivalentie is wat gevonden kan worden in de effecten van strohalmen, in de gekoesterde inclusies, en in de onvermijdelijke productie van Anderen. Anderen, onvermijdelijk "interconnected" en interdependent versmolten met onze eigen imaginaire gemeenschappen, en op hun beurt nieuwe kansen biedend voor de proliferatie van hypermoderne kapitaalsaccumulatie. Het is ambivalentie die opborrelt wanneer grenzen rond een geassumeerde gemeenschap worden getrokken (wanneer dus Anderen worden uitgesloten) en wanneer daarbij wordt vergeten dat het deze Anderen zijn die de voorwaarden scheppen

waaronder wij onszelf verbeelden; wanneer we, met andere woorden, vergeten dat Wij de Anderen maken, en dus, indirect, opnieuw Onszelf.

Dit is dus, kort samengevat, hypermoderniteit: hyperreflexiviteit, hyperflexibiliteit, zonder zekere vluchtweg, zonder vast centrum, zonder vaste strohalmen. Het is waarschijnlijk dààrom dat een veiligheidsdiscours er de laatste jaren zo fel is in geslaagd om de vele onzekerheden, om de diepe contingentie van de hedendaagse ervaring te grijpen. Dat is vermoedelijk ook de reden waarom de open taal van veiligheid en risico erin geslaagd is om de hedendaagse ervaring te binden terwijl ze, tegelijkertijd, ook de prolifererende dynamiek van fragmentering en decentrering reproduceert.

6. Hypermoderne progressieve sociale verbeelding

Nu kan al het bovenstaande vrij abstract klinken en niet echt betrokken op de centrale vraagstelling die ons hier bezighoudt. Niets is minder waar. Wat hierboven — op onvolledige wijze natuurlijk — werd beschreven, namelijk de globaliserende en ambivalente hypermoderniteit, is dat wat prolifererende en fragmenterende progressiviteit genereert, construeert en deconstrueert. Wat hierboven werd beschreven — de caleidoscopische transitiezone waarvan Wallerstein (1991) spreekt — is de ruimte waarin uiteenrafelende progressiviteit zich tracht te ankeren in onzekere en troebele waters.

Dit is de zone waarin progressiviteit gearticuleerd moet worden. Dit is de zone waarin defensieve contracties plaatsgrijpen. Dit is de zone waarin, tot op heden, slechts weinig solidariteit met de concurrentiële Ander wordt opgehoest, waarin weinig rekening wordt gehouden met "*the rights and needs of distant strangers*" (Corbridge, 1994).

Laten we dus terugkeren naar onze oorspronkelijke vraag: "Hoe zou een progressieve sociale agenda onder hypermoderne condities geïntereerd moeten worden?". De kern van de zaak lijkt op het volgende neer te komen: hoe kan een contract (om het even welk) worden gesloten dat niet alleen de contracterende partijen insluit,

maar tevens weigert om Anderen uit te sluiten? Wanneer we ons bijvoorbeeld even opnieuw de in nationale contexten afgesloten na-oorlogse Keynesiaanse contracten voorstellen, dan zullen ongetwijfeld de enorme complexiteit én de moeilijkheid van deze vraagstelling komen opduiken. Dit is dus niet het moment om snel antwoorden te verzinnen. Laten we hieronder vier gerelateerde problematieken aanstippen: de kritiek van universalisme, de adoptie van excentriciteit, het streven naar gelijkheid, en het belang van concrete praxis.

Het wordt steeds duidelijker dat elke ruimte die voor (progressieve) praxis wordt voorgesteld uiteindelijk een imaginaire ruimte is, vol van inclusies, en vol van exclusies. In elke imaginaire ruimte— soms noemt men dergelijke ruimtes gemeenschappen — worden differenties uitgesloten, evenals identiteiten tussen het “in” en al hetgeen buiten de grenzen van de imaginaire ruimte valt. Hierom alleen al lijkt het plausibel om aan te nemen dat er uiteindelijk geen universele garanties noch eenvoudige, onomstotelijke Waarheden ingeroepen kunnen worden. Elke uitspraak, elke praktijk verwijst immers naar imaginaire gemeenschappen, en heeft daardoor onvermijdelijk inclusieve evenals exclusieve gevolgen. Inclusies (soms gedwongen) door het verdrukken van interne differenties, en exclusies (soms gedwongen) door het verdrukken van Anderen, wier gelijkheid wordt genegeerd, en wier differenties worden gemarkeerd. Nu, dit is onvermijdelijk: een ongecontesteerde en compleet universele ruimte van totale gemeenschap is (nog?) niet van deze wereld. Maar deze impasse moet wel in gedachten worden gehouden telkens wanneer er sprake is van progressiviteit en van progressieve strategie. Als we het hebben over gecontractualiseerde solidariteit is er nog een ander probleem dat het best in gedachten kan worden gehouden. Wie zijn immers de contracterende partijen? Er zijn geen eenvoudige identiteiten (meer), er zijn geen klare monolithische gemeenschappen (meer) die in aanmerking kunnen komen om zuivere contracten af te sluiten. Elke partij is immers een imaginaire gemeenschap, en vaak slechts een contigente oppervlakte bovenop een kolkend vat van

ongelimeerde posities en Waarheden.

Nu, indien de bovenstaande stellingen enige zin zouden bevatten; als, met andere woorden, er geen ruimte zou zijn voor ongecontesteerde negotiatie, en als er geen zuivere noch authentische partijen zouden zijn om contracten te sluiten, dan dient de raad van Laclau en Mouffe te worden opgevolgd en dient er permanente waakzaamheid te worden opgebracht. Gekneld in ambivalentie, zonder de oude universalistische illusies, zonder de oude zekerheden, geprangd tussen een ongelimeerde hoeveelheid (con)textualiteiten, kunnen we alleen maar proberen Anderen in te sluiten, en hopen dat we, tijdens dit insluitingsproces, zo weinig mogelijk Anderen uitsluiten.

Betekent dat alles dat we ons dus in een soort van onthecht of ongenteresseerd relativisme moeten wentelen? Integendeel. Het betekent dat progressiviteit hier expliciet wordt opgevat als een permanente actieve zoektocht naar het uitgesloten Andere, naar uitgesloten Anderen. Het betekent dat we permanent dienen te reflecteren over al het Andere, al de Anderen die worden uitgesloten telkens er van “Wij” of “Ons” wordt gewaagd, zoals bijvoorbeeld in de zinsnede “Laten we contracten afsluiten”, of “Laten we concurrentieel zijn”. De Ander moet immers worden gered, of we gaan allemaal ten onder, zoals *Het Sienjaar* het ergens (p. 173) stelt, en terecht. Hier is geen sprake van relativisme, maar integendeel van een actieve praxis van een excentrieke progressieve attitude. De term “eccentricity” is overigens afkomstig van de bekende wereld-systeem analiste Janet Abu-Lughod (1995) die, in een kritiek van de Westerse wereld-systeem analyse, heeft getracht om de wereldgeschiedenis te herschrijven vanuit het perspectief van de door het Westen verdrukte mondiale Andere. We moeten, nog anders gesteld, permanent grenzen overschrijden en doorbreken (Giroux, 1992); grenzen van zelfgenoegzaamheid, grenzen van de imaginaire “Wij”-gemeenschappen, grenzen van de onomstotelijke Waarheden; steeds op zoek naar alle verdrukte heterotopia's, zoals Foucault het zou uitdrukken. Representaties deconstruerend, om het nog maar eens in een andere taal uit te drukken. Dit is geen

relativisme; het is een affirmatief engagement naar al het Andere dat wordt verdrukt in onreflexieve “Wij” en “Zij” discussies.

Betekent dit dan we moeten ophouden met dergelijke “Wij” en “Zij” taal? Neen. Eenvoudigweg omdat het Andere, en de Ander slechts gekend kan worden in en door precies dergelijk taalgebruik. Betekent dat dan dat we onophoudelijk, zonder ook maar één pauze, onze uitgesproken imaginaire gemeenschappen moeten deconstrueren. Neen. Pauzes zijn noodzakelijk. Het is in de reconstructieve pauzes dat inclusies moeten plaatsvinden. Wel wetend, uiteraard, dat ook deze inclusies nieuwe exclusies produceren, en dat nieuwe differenties en nieuwe identiteiten aan Anderen worden opgedrongen. Beseffend als het ware dat nieuwe deconstructies onvermijdelijk voorop liggen.

Zal dit onophoudelijke proces van de/re/constructie uiteindelijk niet uitmonden in de eindeloze reproductie van de hypermoderne centrifugale en fragmenterende dynamiek? Neen. Dergelijke reproductie zal zich waarschijnlijk eerder voordoen wanneer de hypermoderne centrifugale energieën worden aangewend om, prolifererend, imaginaire bunkers en schuilkelders te bouwen. Dit zou overigens de opties voor flexibel, hypermodern, kapitaal nog verruimen. Een progressieve strategie dient er dus precies op gericht te zijn deze centrifugale en fragmenterende stroom te onderbreken; een actieve zoektocht naar verdruchte Anderen biedt daartoe de meeste kansen.

Welnu, wie zijn dan deze Anderen naar wie gezocht moet worden, en die blijkbaar alleen maar gekend kunnen worden in en door de reconstructies en deconstructies van onze immer vloeibare imaginaire gemeenschappen? Het zijn diegenen wiens differenties gerespecteerd moeten worden; het zijn diegenen wier ongelijkheden weggewerkt moeten worden. De Anderen zijn daar in de hypermoderne draaikolk waar er geen geluid (meer) is. Het zijn zij die hun stem verloren hebben, of “vergeten” zijn dat ze uitgebuit of uitgesloten zijn. Het zijn zij die zich mogelijkwijze verslagen hebben teruggetrokken.

Hoe moeten hun differenties gerespecteerd worden; hoe moeten hun ongelijkheden ongedaan worden gemaakt? Het zal de lezer opvallen dat hier, ogenschijnlijk onlogisch, een vraag wordt weggelaten. Hier is inderdaad geen spoor van de vraag “Waarom gelijkheid?”. Deze vraag wordt hier, in navolging van Amartya Sen (1992) overigens, van secundair belang en zelfs overbodig geacht. Om het even welke discursieve stroom propageert immers op één of andere manier érgens een boodschap van gelijkheid. Zelfs de verdedigers van een hard en extreem casino kapitalisme nemen geregeld het woord gelijkheid in de mond. De beroemde uitspraak van Anatole France levert hier een ander voorbeeld. De échte vraag is dus “Welke gelijkheid dient te worden nagestreefd?”, of, “Gelijkheid van wát?”. Sens antwoord op deze vragen is voor onze vraagstelling overigens interessant. Een progressieve strategie dient volgens Sen gericht te zijn op het bereiken en het praktiseren van gelijkheid van vermogens (“human capabilities”), ofwel “a reflection of the freedom to achieve valuable functionings”, of een set van mogelijkheden “representing the various alternative combinations of functionings from which the person can choose one combination” (1992, 49/50). Het streven naar de gelijk-schakeling van vermogens tracht de totale som van mogelijkheden in de constitutieve leefcondities gelijk te brengen, en het houdt rekening met de ruime variteit van deze condities. Het houdt rekening met de uitgebreide variëteit van differenties tussen mensen, en de gevarieerde wijzen waarop deze differenties het totale quantum aan individuele vermogens kunnen beïnvloeden. Sens begrip “human capabilities” levert een aantal interessante openingen: het biedt een open forum waarop progressieven zich kunnen verzamelen en negotiëren over contextuele re/distributies van variabele sets van functies, steeds met het oog op de gelijk-schakeling van vermogens. Het begrip zal egalitaristen niet afschrikken, noch diegenen die streven naar het respect voor differenties. In het begrip klinkt begrip door voor het feit dat verschillende contexten verschillende functiesets behoeven (alhoewel, uiteindelijk, de totale som van vermogens gelijkgeschakeld dient te zijn); het

vermijdt arrogante a priori's en Zuivere Waarheden; het fungeert, kortom, als een soort van gezamenlijke grond waarop progressieven zich kunnen verzamelen met het oog op de productie van open programma's en strategieën naar en van respectvolle egalisering.

Er blijft hier nog één problematiek te behandelen. Wat zal verhinderen dat al deze woorden in de hypermoderne centrifugale winden zullen wegwaaien? Zal dat verhinderd worden op het moment wanneer steeds meer mensen ervan overtuigd zullen raken dat "Onze" redding uiteindelijk slechts via de redding van de "Ander" mogelijk is? Komt dat moment er ooit wel eens, ondanks een hypermoderniteit waarin centrifugale fragmentering en defensieve contracties de boventoon lijken te voeren? Dit moment komt er alleen in de concrete praktijk zélf. Telkens wanneer er zich, met andere woorden, praktijken effectueren die gericht zijn op de egalisering van vermogens; telkens wanneer de hypermoderne flexibele stroom van fragmenterende concurrentie van zijn energetische bronnen wordt afgesneden. Dit mag paradoxaal klinken, maar het is àl wat we hebben.

7. Hypermoderne solidariteiten

Nogmaals: dit zal wellicht nogal abstract lijken, maar het heeft praktische implicaties. Het bovenstaande impliceert, om slechts één voorbeeld aan te stippen, dat de arbeidersbewegingen opnieuw enig internationalisme zouden cultiveren, en daartoe ook aansluiting zouden zoeken bij de derde wereld beweging: het lot van de éne is tot op zeer grote hoogte verbonden met dat van de andere. De derde wereld beweging, aan de andere zijde, zou er wellicht goed aan doen om aansluiting te zoeken met de arbeidersbewegingen, ook deze in het Westen, die zich getroffen weten door de wanhoop van een geleidelijk weggedualiseerde achterban. Het volgen van een defensieve, contractieve strategie is — voor progressieven — uit den boze. Het verlies van solidariteiten met de Andere Hier, is daarvoor teveel gelinkt met het verlies aan solidariteiten met de Andere Daar.

Het kan hier, gezien het bovenstaande, onmogelijk de bedoeling geweest zijn een

complete kant-en-klare progressieve strategie uit te werken. Er zijn er immers geen. Er zijn geen absolute Waarheden vast te stellen, er zijn geen zekere strategieën te ontwerpen, er zijn geen prachtige overwinningen die noodzakelijkerwijze vóór ons zouden liggen. Er is daarentegen veel ambivalentie. Het is met deze ambivalentie dat er regening moet worden gehouden in al deze ruimtes die liggen tussen het door ons geordende Andere, en tussen de door ons verAnderde ordes. Het is immers in deze ambivalente ruimtes dat we Anderen creëren door onszelf te construeren, en dat we de Anderen zullen aantreffen wanneer we onszelf deconstrueren.

Noot

Dit is een vertaalde, sterk ingekorte én gewijzigde versie van een in september 1996 te Manchester (U.K.) gegeven paper. De oorspronkelijke titel van de paper luidde: From Belgium to the world and back again. Social policy and the global Other. Ook de bibliografie werd deze versie tot een minimum gereduceerd.

Bibliografie

- Abu-Lughod, J., *The world-system perspective in the construction of economic history*, *History and Society*, 1995, 34, 86-98.
- Anderson, B., *Imagined communities*, London, Verso, 1983.
- Berman, M., *All that is solid melts into air: the experience of modernity*, London, Verso, 1983.
- Calhoun, C., *Critical social theory: culture, history and the challenge of difference*, Oxford, Blackwell, 1995.
- Coppieters, M. en N. De Batselier, *Het sienjaar. Radicaal democratisch project*, Antwerpen, Icarus, 1996.
- Corbridge, S., *Post-Marxism and post-colonialism: the needs and rights of distant strangers*, in: D. Booth (ed.), *Rethinking development*, Harlow, Longman, 1994, 90-117.
- Frank, A.G., *Capitalism and underdevelopment in Latin America. Historical studies of Chile and Brasil*, New York, Monthly Review Press, 1967.
- Giroux, H., *Border crossings*, New York, Routledge, 1992.
- Group of Lisbon, *Limits to competition*, Lisbon, Gulbenkian Foundation, 1993.
- Laclau, E. and Ch. Mouffe, *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics*, London, Verso, 1985.
- Sen, A., *Inequality reexamined*, New York, Russell Sage Foundation, 1992.
- Wallerstein, I., *Unthinking social science. The limits of nineteenth-century paradigms*, Cambridge, Polity Press, 1991.